

พุทธิปัญญา : ธรรมะและธรรมชาติ ในความเกื้อกูลเพื่อความยั่งยืน

Buddhist Wisdom : Dhamma and Nature in Symbiosis for Sustainability

พระวิทยา อธมavaโร (แสงจันทร์สิทธิ)

Phra Wittaya Dhammavāro (Saengjuntasith)

นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ (ในพระบรมราชูปถัมภ์)

บทคัดย่อ

พุทธิปัญญา คือ พระปัญญาแห่งการตรัสรู้ หรือ การค้นพบความจริงในธรรมชาติโดยพระพุทธเจ้า จากความสามัญในธรรมชาตินิรนามสู่หลักพุทธธรรมความรู้สูงสุด ได้แก่หลักธรรมต่างๆ ที่รวมรวมไว้ได้ ๔๕,๐๐๐ ธรรมขันธ์ ซึ่งเทียบได้กับในประดุลัย ๒-๓ ใบเท่านั้น แต่พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธิปัญญามากมายเปรียบดังในประดุลัยหัตถัน แม้หลักธรรมที่ทรงนำมาแสดงเท่ากับในประดุลัย ๒-๓ ใบ ก็นับว่ามีประโยชน์มากมายเหลือคณานับ

หากนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการดำรงชีพให้สอดคล้องกับระบบธรรมชาติ เป็นการอยู่อาศัยและใช้สอยทรัพยากรพร้อม ๆ กับการรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติไปในขณะเดียวกัน นี้คือความเกื้อกูลเพื่อความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม ดังที่ประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นได้นำไปเป็นหลักในการร่วมนโยบายของชาติ

วัตถุประสงค์ของบทความนี้ เพื่อนำเสนอพุทธิปัญญา หรือ พุทธธรรม ซึ่งเป็นองค์ความรู้อันประเสริฐจากธรรมชาติ ย้อนกลับมาเป็นองค์ความรู้เพื่อการรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ให้คงความเป็นธรรมชาติและความเป็นธรรมชาติ ดังภาษิตที่กล่าวว่า “สามัญสู่สูงสุด ~ สูงสุดสู่สามัญ”

พระองค์จึงตรัสว่า “ลิงที่เรารู้แล้ว แต่ไม่ได้บอกเชอหั้งหลาย ก็มีมากเหมือนกัน ที่เรามิได้บอก เพราะลิงนี้ไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพระมหาธรรมะ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื้องหน่าย เพื่อคายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน ส่วนที่เราบอกได้แก่ อริยสัจ ๔ เพราะลิงนี้มีประโยชน์ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพระมหาธรรมะ เป็นไปเพื่อความเบื้องหน่าย เพื่อคายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน เพราะเหตุนั้น เชอหั้งหลาย พึงทำความเพียร เพื่อรู้ชัดอริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง” ๑

พุทธธรรมหั้งหลายที่ทรงนำมาสั่งสอนไว้ในylettarnn เป็นพุทธปัญญาที่เป็นไปเพื่อความผาสุกของมวลมนุษยชาติโดยแท้จริง ตั้งแต่การดำเนินชีวิตในระดับบุคคลไปถึงการอยู่ร่วมกันในระดับสังคมที่เป็นไปอย่างพอเหมาะสมควร ซึ่งเรียกว่า “มัชลิมาปฏิปทา” และมุนุษย์สามารถนำหลักพุทธธรรมหั้งหลายมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจ การรักษาทรัพยากรธรรมชาติและลิ่งแวดล้อมได้เช่นกัน

วัตถุประสงค์ของบทความนี้ เพื่อนำเสนอพุทธปัญญา หรือ พุทธธรรม ซึ่งเป็นองค์ความรู้อันประเสริฐจากธรรมชาติ กลับมาเป็นองค์ความรู้เพื่อการวัสดาและพื้นฟูสิ่งแวดล้อม ให้คงความเป็นธรรมชาติและความเป็นธรรมด้า ดังภาษาพื้นเมืองไทย “สามัญสุสูงสุด ~ สูงสุดสูงสามัญ”

๒. ธรรมะและธรรมชาติ

หลักธรรมที่ได้พัง ได้อ่าน ได้ศึกษา และได้ปฏิบัตินั้น เป็นความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติอยู่แล้ว โดยมีพระพุทธเจ้าค้นพบและนำมาสั่งสอนแสดงแก่ไว้ในylettarn อย่างเป็นหลักเป็นหมวด คือ พุทธธรรม อันเป็นพุทธปัญญาของพระพุทธเจ้า ในเบื้องต้นนี้ขอให้เข้าใจความหมายของ ๒ คำที่เป็นหัวข้อนี้ ได้แก่

ธรรมะ คือ ธรรมด้า ธรรมชาติ สภาวะธรรม ลักษณะธรรม ความจริง หรือความดี ความถูกต้อง หรือหลักการ เแบบแผน ธรรมเนียม หน้าที่ หรือความชอบ ความยุติธรรม หรือพระธรรม คำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปราภูณัชช์^๒

^๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกแก่นธรรม พระสูตตันตปิฎกเล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๘๔๙-๘๕๗.

^๒ พระพรหนคุณภรณ์ (ป.อ. ปัญโต), พจนานุกรมพุทธศาสนาฯ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๔๑-๑๔๒.

ธรรมชาติ คือ สิ่งที่เกิดมีและเป็นอยู่ตามธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ หรือ ที่เป็นไปเองโดยมิได้ปัจจัย
แต่ง^๓

ตามพุทธพจน์ที่ปรากฏใน พระสูตรตันตปฏิภูก อังคุตตรนิกาย ติกนิบัต ได้ระบุว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ (คำนพบ) สัจธรรม ความจริง ความถูกต้อง ซึ่งมีอยู่ในธรรมชาติ เป็นเรื่องธรรมชาติที่มีอยู่แล้ว ดังนี้

อุปปathaสูตร : ว่าด้วยความเกิดขึ้นแห่งพระตถาคต ตรัสไว้ดังนี้

“ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมชาติ ความเป็นไปตามธรรมชาติ ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น

ตถาคตรู้ บรรลุชาตุนั้นว่า สัขารหั้งปวงไม่เที่ยง สัขารหั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมหั้งปวงเบื้องหน้าตา แล้วบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจ”^๔

จากพุทธพจน์ข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาตินี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ คำนพบแล้วนำมาแสดงธรรมนั้นเป็นกฎธรรมชาติ มีความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของความล้มพันธ์ หรือเป็นกระบวนการธรรมแห่งเหตุปัจจัย ดังกฎที่ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น” หรือเป็นการที่ผลเกิดเหตุ และเหตุก่อให้เกิดผล ดังที่เรียกว่า “อิทปปัจจyatapattiจสมุปบาท” ดังนั้นทุกสรรพสิ่งล้วนอยู่ภายใต้กระบวนการนี้

เมื่อธรรมชาติเกิดขึ้น ธรรมะจะเกิดขึ้น เพราะการค้นพบธรรมะ จึงเกิดพระพุทธเจ้าขึ้น เป็นไปตามหลักอิทปปัจจyatapattiจสมุปบาท ด้วยเหตุฉะนี้การจักรกษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมได้ จึงต้องใช้ธรรมะรักษาอย่างริมธรรมชาติ ซึ่งเป็นความเกื้อกูลเพื่อความยั่งยืน หรือเป็นพุทธิปัญญาเพื่อสิ่งแวดล้อม

หลักธรรมที่คำนพบโดยพระพุทธเจ้า ได้รับการร่วบรวมเรียบเรียงขึ้นโดยอวานตสาก เมื่อคราวสังคายนาครั้งที่ ๑ เป็นต้นมาถึงยุคสมัยที่มีการอรรถาธิบายโดยอรรถกถาจารย์ต่างๆ เป็นลำดับมา จนถึงปัจจุบันก็ได้มีการเรียงร้อยเป็นวิชาความรู้ที่เรียกว่า “พุทธศาสตร์” กระทั้งปี พ.ศ.๒๕๕๓ ผู้เขียนได้นำเสนอบทความเรื่อง “พุทธศาสตร์ : ทางเลือกและทางรอดจากการวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อม” สาระสำคัญดังนี้

^๓ ราชบันฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๙, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕๕.

^๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกแก่นธรรม พระสูตรตันตปฏิภูกเล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๔.

“ตราบใดที่มีนุชย์มีการสเปบริโภค ก็ต้องมีการผลิตเพื่อสนองความต้องการดังกล่าว และต้องมีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาสู่กระบวนการผลิต กล่าวคือ หากมีการบริโภคมาก ก็ทำให้เกิดการผลิตมาก เมื่อผลิตมากก็ใช้ทรัพยากรธรรมชาติมาก ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติลดลงและมีการปล่อยมลพิษต่างๆ เข้าสู่สภาพแวดล้อมมากขึ้น นี้คือปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะพฤษติกรรม “การบริโภค” และ “การผลิต” มีความหมายเป็นการทำลาย ไม่ว่ารูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เพราะสิ่งทั้งหลายล้มพันธ์กันหมด เมื่อไรเกิดขึ้นก็ส่งผลกระทบต่อกันที่เรียกว่า “อิหัปปจจยตา”^๕ มุนชย์จึงต้องเลือก “ระบบเศรษฐกิจพุทธนิยม” เพื่อเป็นทางรอดของมนุษยชาติ เพราะระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่นำมาใช้พัฒนาประเทศนั้น ได้พิสูจน์แล้วว่าเป็นระบบที่ก่อให้เกิดปัญหาวิกฤติสิ่งแวดล้อม ...”

ดังนั้น การนำระบบเศรษฐกิจพุทธนิยมมาพัฒนาประเทศ ประกอบกับน้ำหลักพุทธ คลาสตร์มาแก้ไขและพัฒนามุนชย์ในระดับพุทธิกรรม จิตใจ และหัวใจคนตันนี้ ต้องประสานกลมกลืนและเกื้อกูลซึ่งกันและกันให้เป็น “ระบบองค์รวม หรือ บูรณะการ” ซึ่งจะทำให้เกิดความสงบระงับในกิจล ตั้งเหลาลงได้มาก นี้คือการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุและตรงจุดที่สุด ซึ่งจะเป็นทางเลือกและทางรอดจากปัญหาวิกฤติสิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่การพื้นตัวจากวิกฤติการณ์ของโลกได้อย่างยั่งยืน”^๖

พุทธิปัญญา สู่ พุทธธรรม และ พุทธศาสนา ในที่สุดนั้น ล้วนเป็นกฎธรรมชาติทั้งสิ้น ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำมาแสดง สั่งสอน และประพุทธิปฏิบัติเป็นแบบแผนตัวอย่างให้เห็น เพื่อเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติ (เวไนยลัตว) ดังนั้นลัตวทั้งหลายโดยเฉพาะมุนชย์จำเป็นต้องนำหลักธรรมชาติ (พุทธธรรม-พุทธศาสนา) มาใช้เชิงวิเคราะห์ ประจำวัน เพื่อรักษาเยียวยาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

^๕ อิหัปปจจยตา คือ กฎที่ว่า เมื่อสิ่งใดมี สิ่งนั้นจึงมี, เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, เป็นไปตามความล้มพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และกระบวนการธรรมเหตุปัจจัย : พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปัญโต) พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕๕.

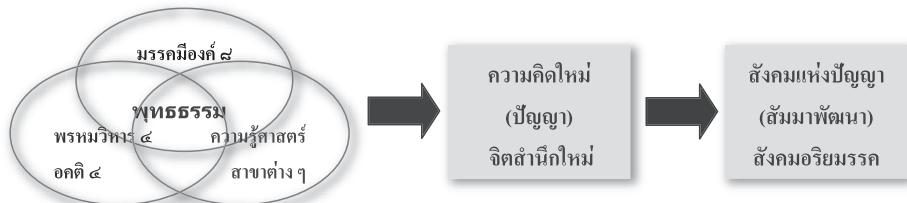
^๖ วิทยา แสงจันทร์สิทธิ์, พุทธศาสนา : ทางเลือกและทางรอดจากปัญหาวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อม, ในรวมบทความเชิงวิชา การพระพุทธศาสนา กับการพัฒนาจากวิกฤติการณ์โลก, รวมโดย พระมหาธรรมราษฎร์ ธรรมมหาโส (ผศ. ดร.), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: บจก. ๒๕๕๐ ชั้นจุ๊บ, ๒๕๕๓), หน้า ๓๗-๔๐.

๓. ความเกื้อกูลเพื่อความยั่งยืน

พุทธิปัญญา คือ พระปัญญาแห่งการตรัสรู้หรือการค้นพบความจริงในธรรมชาติโดยพระพุทธเจ้า จากความสามัญในธรรมชาตินามสู่หลักพุทธธรรมความรู้สูงสุด เพื่อการดำเนินชีพสอดคล้องกับระบบธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกัน ได้แก่หลักธรรมต่างๆ ที่รวมไว้ตั้ง ๘๔,๐๐๐ ธรรมขันธ์ ซึ่งเทียบได้กับไปประดุจลัย ๒-๓ ใบ แต่พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธิปัญญามากมายเปรียบดังใบประดุจลัยหั้งตัน เมล็ดหลักธรรมเพียงเท่ากันใบประดุจลัย ๒-๓ ใบ ก็พบว่ามีประโยชน์มากมายเหลือค่า นับแล้ว หากนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการดำเนินชีพให้สอดคล้องกับระบบธรรมชาติ เป็นการอยู่อาศัยและใช้สอยทรัพยากร พร้อมๆ กับการรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติไปในขณะเดียวกัน นี้คือความเกื้อกูลเพื่อความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม

การนำพุทธิปัญญา หรือ พุทธธรรม มาใช้ในการดำเนินชีวิตและพัฒนามนุษย์ให้เกิดจิตสำนึก และมีทัศนคติในการห่วงใย อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมนั้น จักต้องกระทำอย่างเป็นระบบองค์รวมให้สอดประสานลัมพันธ์กับองค์ความรู้ในศาสตร์สาขาต่างๆ ดังที่ได้เสนอความเห็นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๕ ในบทความ “พุทธธรรม : แก่นแท้แห่งจิตสำนึกในการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม” ดังนี้

“การนำหลักพุทธธรรม (ไตรลิกขา : มารคมีองค์ ๙ / พระมหาวิหาร ๔ / ปราศจากอคติ ๑) เป็นแกนกลางหลอมรวมเข้ากับศาสตร์สาขาต่างๆ เพื่อนำไปใช้พัฒนามนุษย์ให้เกิดความคิดใหม่ หรือ จิตสำนึกใหม่ (ปัญญา) สามารถสรุปเป็นแนวคิดได้ ดังนี้

แผนภูมิ ๑ : สรุปการหลอมรวมองค์ความรู้ต่างๆ โดยพุทธธรรมเป็นแกนกลาง

เมื่อมนุษย์ โดยเฉพาะบุคคลที่เป็นผู้นำ ผู้ปกครอง นักการเมือง และข้าราชการ ได้นำพุทธธรรม (มารคมีองค์ ๙ / พระมหาวิหาร ๔ / ปราศจากอคติ ๑) ไปปฏิบัติให้เกิดผลในการครองตน ครองใจ และครองงาน จักทำให้การวางแผนหรือตัดสินใจงานนโยบายได้ตามที่ต้องการ ให้ยั่งยืน มีท่าทีเป็นมิตรต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ด้านพุทธกรรม) เมื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ก็จะมีความสำนึกรักภักดีและเคารพในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ด้านจิตใจ) ตลอดจนเห็นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ด้านทัศนคติ)

ดังนั้น การนำหลักพุทธธรรมตั้งแต่ กรรมมีองค์ ๙ ไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ผ่านระบบไตรลิกขา ประกอบกับการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองและบริหารราชการ เพื่อให้เกิดความคิดใหม่ หรือจิตสำนึกลोกสีเขียว ในการรักษาและพื้นฟูสิ่งแวดล้อม หากทุกคนประ社会化กอดคิด ๔ ด้วยแล้ว จะเป็นสิ่งช่วยเสริมในการขับเคลื่อนให้เป็นสังคมอุดมปัญญา นำไปสู่ “สังคมอริยมรรค” และ “สังคมมัชฌิมาปฏิปทา” แล้วจะทำให้การพัฒนานั้น สอดคล้องกับความต้องการทางโลกและตามครรลองแห่งพุทธธรรม เรียกว่า “สัมมาพัฒนา” ซึ่งจะเป็นทางเลือกและทางรอดของมนุษยชาติ เมื่อนั้นมนุษย์จะดำรงอยู่ในระบบ呢เวศของโลกนี้ไปได้อย่างยั่งยืน...”^๗

จากแผนภูมิจะเห็นว่า พุทธิปัญญาในหลักธรรมว่าด้วยกรรมมีองค์ ๙ นี้สำคัญมาก เพราะ อริยมรรค มีองค์ ๙ เป็นหลักธรรมคำสอนที่รวมด้านกุศลธรรมไว้มากมาย และเป็นมรรคหรือทางปฏิบัติไปสู่ความเจริญ ความประเสริฐ (อริยะ) เป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความดีงาม เป็นหนทางแห่งความชอบ-ความถูก เพาะะในองค์มรรคแต่ละประการจะมีคำว่า “สัมมา” เน้น อยู่ทุกองค์มรรคเสมอ ส่วนคำว่า “สัมมา” คือ โดยชอบ ดี ถูกต้อง ถูกถ้วน สมบูรณ์ จริง แท้

เมื่อนำพุทธิปัญญา หรือ พุทธธรรม ที่ว่าด้วยอริยมรรค มีองค์ ๙ (อภิจัจ्जคิกมรรค) มาสรุปลง ในไตรลิกขา ได้แก่ ศีล สามิ ปัญญา นั่นหมายความว่า องค์มรรคทั้ง ๙ จะต้องดำเนินไปอย่างครบถ้วน เกือกๆ กันเป็น มัคคสมังค์ หรือ เป็นยุตนาการ (องค์รวม) ดังปรากฏใน “มหาจัตたりสกสูตร ว่าด้วยธรรมหมวดใหญ่ ๕๐ ประการ” ซึ่งบันทึกใน พระสูตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาส์ มีใจความสรุปได้ ดังนี้

พระพุทธเจ้าประทับอยู่ พระเซตวัน อาرامของอนาคตบินทิกาเครวฉี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย...

“เจ้าก็แสดง สัมมาสมาริ อันเป็นอริยะ เชือหั้งหลายจังฟัง จงไล่ใจให้ดี เเจัก กล่าว

^๗ วิทยา แสงจันทร์ทิธี, พุทธธรรม : แก่นแท้แห่งจิตสำนึกในการรักษาและพื้นฟูสิ่งแวดล้อม, ในรวมบทความเชิงวิชาการพระพุทธศาสนา กับการพัฒนาด้านวิชาการ ณ สถาบันวิจัยศิลป์โลก, รวมความเขียนของวิชาการที่ได้รับการนำเสนอในงานประชุมนานาชาติ “พระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน” จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม วันที่ ๒๘-๓๐ มกราคม พ.ศ.๒๕๖๒ ณ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จังหวัดนนทบุรี ประเทศไทย

^๘ พระพรหนคุณภรณ์ (ป.อ. ปัญโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๓๔.

ສັນມາສາທິ (ຕັ້ງຈິຕົມ້ນ່ອຍອບ) ອັນເປັນອວຍີຍະ ທີ່ມີອຸປະນິສະ ມີປີຂາຣ ເປັນອຍ່າງໄວ...
 “ຄື່ອ ສັນມາທິກູ້ຈີ (ເຫັນອບ) ສັນມາສັ້ງກັບປະ (ດຳຮັບອບ) ສັນມາວາຈາ (ເຈົຈາອບ)
 ສັນມາກົມມັນຕະ (ກະທຳອບ) ສັນມາອາຊີວະ (ເລື່ອງຊີພອບ) ສັນມາວາຍາມະ (ພຍາຍາມອບ)
 ສັນມາສົດ (ຮະລຶກອບ) ສັກວະທີ່ຈິຕົມີອາຮມຕົ່ນເດືອຍວ ແວດລ້ອມດ້ວຍອົງຄໍ ລ ນີ້ເຮືອກວ່າ ສັນມາ
 ສາທິອັນເປັນອວຍີຍະມີປີຂາຣ...

“ສັນມາທິກູ້ຈີເປັນຫ້ວໜ້າ ເປັນອຍ່າງໄວ?

“ສັນມາທິກູ້ຈີເປັນຫ້ວໜ້າ ຄື່ອ ຜູ້ມີສັນມາທິກູ້ຈີ ສັນມາສັ້ງກັບປະກົມື້ພອເໝາະ ຜູ້ມີສັນມາ
 ສັ້ງກັບປະ ສັນມາວາຈາກົມື້ພອເໝາະ ຜູ້ມີສັນມາວາຈາ ສັນມາກົມມັນຕະກົມື້ພອເໝາະ ຜູ້ມີສັນມາກົມ
 ມັນຕະ ສັນມາອາຊີວະກົມື້ພອເໝາະ ຜູ້ມີສັນມາອາຊີວະ ສັນມາວາຍາມະກົມື້ພອເໝາະ ຜູ້ມີສັນມາ
 ວາຍາມະ ສັນມາສົດກົມື້ພອເໝາະ ຜູ້ມີສັນມາສົດ ສັນມາສາທິກົມື້ພອເໝາະ ຜູ້ມີສັນມາສາທິ ສັນມາ
 ຖານະກົມື້ພອເໝາະ ຜູ້ມີສັນມາຄູາຄະ ສັນມາວິມຸຕຸຕິກົມື້ພອເໝາະ

“ພຣະເສୟາຜູ້ປ່ຽກອບດ້ວຍອົງຄໍ ລ ຈຶ່ງເປັນພຣະອຣທັນຕົ້ນຜູ້ປ່ຽກອບດ້ວຍອົງຄໍ ۱۰ (ແມ່
 ໃນບຣດາອົງຄໍເຫັນນີ້ ບາປອກຖຸຄລ໌ຫຮຽມເປັນອານຸເກີໄປປຣາດແລ້ວຍ່ອມຄື່ງຄວາມບົງງານດ້ວຍ
 ກວານໂດຍສັນມາຄູາຄະ) ດ້ວຍປະກາດນີ້

“ສັນມາທິກູ້ຈີ ຍ່ອມທຳລາຍມີຈົລາທິກູ້ຈີໄດ້ ແລະບາປອກຖຸຄລ໌ຫຮຽມເປັນອານຸເກີມີຈົລາ
 ທິກູ້ຈີເປັນປ່ອງຈັຍ ກົບເປັນອັນຄູກສັນມາທິກູ້ຈີນີ້ທຳລາຍແລ້ວ ຖຸຄລ໌ຫຮຽມເປັນອານຸເກີມີສັນມາທິກູ້ຈີ
 ເປັນປ່ອງຈັຍ ຍ່ອມຄື່ງຄວາມເຈົ້າຢືນເຕີມທີ່

ສັນມາສັ້ງກັບປະ ຍ່ອມທຳລາຍມີຈົລາສັ້ງກັບປະໄດ້ ...

ສັນມາວາຈາ ຍ່ອມທຳລາຍມີຈົລາວາຈາໄດ້ ...

ສັນມາກົມມັນຕະ ຍ່ອມທຳລາຍມີຈົລາກົມມັນຕະໄດ້ ...

ສັນມາອາຊີວະ ຍ່ອມທຳລາຍມີຈົລາອາຊີວະໄດ້ ...

ສັນມາວາຍາມະ ຍ່ອມທຳລາຍມີຈົລາວາຍາມະໄດ້ ...

ສັນມາສົດ ຍ່ອມທຳລາຍມີຈົລາສົດໄດ້ ...

ສັນມາສາທິ ຍ່ອມທຳລາຍມີຈົລາສາທິໄດ້ ...

ສັນມາຄູາຄະ ຍ່ອມທຳລາຍມີຈົລາຄູາຄະໄດ້ ...

“ສັນມາວິມຸຕຸຕິ ຍ່ອມທຳລາຍມີຈົລາວິມຸຕຸຕິໄດ້ ແລະບາປອກຖຸຄລ໌ຫຮຽມເປັນອານຸ ອັນນີ້
 ມີຈົລາວິມຸຕຸຕິເປັນປ່ອງຈັຍ ກົບເປັນອັນຄູກສັນມາວິມຸຕຸຕິນີ້ທຳລາຍແລ້ວ ຖຸຄລ໌ຫຮຽມເປັນອານຸມີ
 ສັນມາວິມຸຕຸຕິເປັນປ່ອງຈັຍ ຍ່ອມຄື່ງຄວາມເຈົ້າຢືນເຕີມທີ່...

“ภิกขุหง້าย เราจึงประกาศธรรมบรรยายซึ่ว่า มหาจัตたりสก ฝ่ายกุศล ๒๐ ประการ ฝ่ายอกุศล ๒๐ ประการ ที่สมณพราหมณ์ เทวตา มาร พรหม หรือไครา ในโลก ยังประการไม่ได้ ไว้ด้วยประการจะนี้ ... ฯลฯ”

พระพุทธเจ้าได้ตรัสภาษีต้นแล้ว ภิกขุเหล่านี้มีใจยินดี ต่างชื่นชมพระภาษิตของพระพุทธเจ้า ดังนี้แล้ว

จากพระสูตรข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีการปฏิบัติตามอธิบายมารคเมืองค ๘ ซึ่งมีลักษณะที่ปฏิบัติเป็นมารคแรกและเป็นปัจจัยสำคัญ จะทำลายมิจฉาทิฏฐิลงได้และบำบัดอกุศลธรรมอื่นๆ อันมีมิจฉาทิฏฐิเป็นปัจจัย รากลัมมาทิฏฐิทำลายลง กุศลธรรมเป็นอนเนกันมีลักษณะที่ปฏิบัติเป็นปัจจัย ย่อมเงี่ยงความเจริญเต็มที่ติดตามขึ้นมา เฉกเช่นเดียวกับการมีความคิด หรือ มีทัคคติที่ดี เห็นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยอมรับมีจิตใจที่ดีมีความสำนึก กตัญญูและเคารพในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และส่งผลให้มีพุทธิกรรมที่ดี จักทำให้การวางแผนหรือตัดสินใจงานนโยบายใดๆ ได้อย่างถูกต้อง เที่ยงธรรม ตลอดจนมีการดำเนินชีวิตที่เป็นมิตรต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การนำอธิบัติมาประยุกต์ใช้ผ่านระบบไตรลิกขา จักเป็นการแก้ไขปัญหาได้ทั้ง ๓ ระดับ เพราะอธิบัติมีองค์ ๘ นี้ สามารถจัดลงในหลักไตรลิกขาได้ จึงเป็นการสอดประสานกันในพุทธิปัญญา ลุյการแก้ปัญหาและพัฒนามนุษย์ได้ทั้ง ๓ ระดับ ได้แก่ พุทธิกรรม (มีคีลกำกับ) จิตใจ (มีสมារิกำกับ) และ ทัคคติ (มีปัญญากำกับ) เพื่อทำให้มนุษย์ทั้งหลายมีวิธีชีวิตที่เป็นมิตรต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ประเด็นแก้ไขภัยกับการแก้ปัญหาหรือปฏิบัติการแก้ปัญหามนุษย์ทั้ง ๓ ระดับนี้ **พระพรหมคุณภารண (ป.อ. ปยุตโต)** เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเทพเว希 ได้อธิบายไว้ เช่นกัน ในโอกาสที่กล่าวธรรมกถาแก่คณะข้าราชการและนิลิติ ณ สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม เข้าสำโรงดงยาง ต.หนองแท่น อ.พนมสารคาม จ.นonthaburi เมื่อ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๖ ไว้ดังนี้

“... ການແກ້ປັບຫານີ້ ຈະຕ້ອງເປັນການແກ້ປັບຫາຍ່າງເປັນລຳດັບຂັ້ນຕອນ ແລະພ້ອມກັນນີ້ ກີ່ຕ້ອງມືອງຄົມປະກອບໃນການແກ້ປັບຫາທີ່ມາປະສານກັນເບີນຮບບຸຮານການ

ຮບບຸຮານການ ກີ່ຄືວ ມືອງຄົມປະກອບຮ່ວມໜາຍຍ່າງທີ່ຕ້ອງມາປະສານສົດຄລ້ອງກລມກລື່ນເຂົ້າດ້ວຍກັນ ເມື່ອປັຈຸບັນຕ່າງໆ ພັ້ນພ້ອມຄື່ງທີ່ ກີ່ແກ້ປັບຫາໄດ້ ແຕ່ຄ້າເກົ້ອຍ່າງໜຶ່ງອຍ່າງເດືອນ ທີ່ໄມ່ລຳເຮົ້າ...”^{๑๐}

ເນື່ອນດ້ວຍມຣຄມືອງຄົມ ສ (ອວິຍວັນສູງຄົມມຣຄ) ກະຈາຍລົງໃໝ່ທີ່ໄຕຮົມການ ຂັດເຈນເຊື້ນໄດ້ວ່າຈະນຳໄປປະຍຸກຕີ່ໃຊ້ໄດ້ຍ່າງໄຣ ມີໝາວດຮຽມໄດ້ເກື່ອງຂ້ອງເກົ້ອກັນ ຜົ່ງສາມາດສຸປະລົງເປັນແຜນງົມໄດ້ດັ່ງແຜນງົມທີ່ ແລ້ວ^{๑๑}

^{๑๐} ພຣະພຣມຄຸນາກຣນ (ປ.ອ. ປຢຸດຸໂຕ). ດນຮັກໝໍປາ ປໍາຮັກໝໍຄນ. ພິມພົກຮ້າງທີ່ ១, (ກຽງເທິງ: ໂຮງພິມພົກ, ບຈກ.ຄົວພົກ້ອງທີ່ ແມ່ນເຈນເນັ້ນທີ່, ແລ້ວເຕີເຕີ), ທັນວັນ ແລ້ວ.

^{๑๑} ນິຕິຍົງ ຈາກຸໂຮ. ສາຮ່ຮຽມ. ພິມພົກຮ້າງທີ່ ២, (ກຽງເທິງ: ທຈກ.ເກົ່າຍົມບຸນຍາກວິມພົກ (1988), ແລ້ວເຕີເຕີ), ທັນວັນ ຈ.

ມරດຄົມອັດຕະ ៥ (ອັນຊີງຄົກມຽກ)

ຂອບເປົ້າພັດທະນາຄວາມຫຼັກຈຳ ອົບອົບເປົ້າ ອົບອົບເປົ້າຄົກມຽກ ສຸກໄລສິນ ໄກສອກສາ ຕີ່ ສົມວິ ປູ້ຍູ

ອັນຊີງຄົກມຽກ ນັ້ນມາກີ່ອັດຕະກົມວຽກ ៥ ຈະຕັດກີ່ອັດຕະກົມວຽກ ບັນ ມັດຄົມສັນຕິ (ປະກອບດ້າມມຽກ) ນັ້ນມາຈີ່ອັດຕະກົມວຽກ ກິລສ ໄດ້

៥. ສົມວິ ພົມທຸາທີ່ອບ ເພີ້ນ ອົບອົບທີ່ ៤	໨. ທັກສ໌ ສົກກະອັນທຶນທີ່ເຫັນເຖິງຫຼັກຈຳ	୧. ສົມກະ ໂທຸ່ງຫຼັກຈຳ ດີກ ສົມກະ ៣	୧. ການຕື່ມັກ ພາຍໃນການ
(ສົມວິ)	(ທັກສ໌)	(ສົມກະ)	(ການຕື່ມັກ)
ມ່ວນຄົມອັດຕະ ៥ (ໃກສົກສາ)	໨. ສົມວິ ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ	୧. ສົມກະ ໂທຸ່ງຫຼັກຈຳ ດີກ ສົມກະ ៤	୧. ການຕື່ມັກ ພາຍໃນການ
(ສົມວິ)	(ທັກສ໌)	(ສົມກະ)	(ການຕື່ມັກ)

ເຫັນ ໄກສອກສັນຕິ ຕີ້ວ ອົບອົບ ທັກສ໌ ຖັນຕົວ ດາວໂຫຼນເຫັນ ດາວໂຫຼນທີ່ກຳລັງ ດາວໂຫຼນໄດ້ດ້ວຍ

ເຫັນ ປົງຈົງສົກສາໄກ ເພີ້ນການທີ່ກຳລັງລົບອາກົດກົມລົບກົມ ດັກທີ່ກຳລັງໃຫຍ່ກຳລັງກົມນີ້ຈົດກົມ

ວິ ອົບອົບ ແລະ ອົບອົບກົມ ກັນ ຖັນ ແລະ ຖັນສູງ ຕີ້ວ ອົບອົບ ດີກ ສົມກະ ກິລສ ໄດ້

໬. ສົມວິ ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໭. ສົມວິ ພົມທຸາທີ່ອບ (ຄວາມໜຸ່ງຈັດ)

໮. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໯. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໩. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໪. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໫. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໬. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໭. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໮. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໯. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໩. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໪. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໫. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໬. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໭. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໮. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໯. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໩. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໪. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໫. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໬. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໭. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໮. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໯. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໩. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໪. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໫. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໬. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໭. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໮. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໯. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໩. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໪. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໫. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໬. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໭. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໮. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໯. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໩. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໪. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໫. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໬. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໭. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໮. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

໯. ພົມທຸາທີ່ອບ ດີກ ສົມກະ

จากแผนภูมิมรคเมืองค ๘ (อวิຍอภูสูจคิกมรค) ข้างตันนี้อธิบายถึงหลักธรรมต่างๆ ที่เชื่อมโยงจากไตรลิกขา มาสู่มรคเมืองค ๘ และไปสู่หลักธรรมประการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในเชิงปฏิบัติ ให้เกิดเป็นรูปธรรมขึ้นมา โดยเริ่มจากการมี หศนคติที่ดี (๑.สัมมาทิฏฐิ/ปัญญาเห็นชอบ) และ ความประณามุ่งหวังที่ดี (๒.สัมมาสังกปปะ/ดำริชอบ) จะทำให้เข้าใจความเป็นจริงในอวิယัจ ๔ นั้นคือ การรู้ทุกข์ที่ประสบจากภัยพิบัติต่างๆ ที่เกิดจากสภาวะแวดล้อมเลี่ยสมดุล ซึ่งเป็นผลมาจากการกระทำของมนุษย์ด้วยกันเอง จึงเกิดความคิดในการแก้ปัญหาให้ถูกต้อง คือ เริ่มแก้ไขที่ปฐมเหตุ ได้แก่ ต้นเหตุของมนุษย์นั้นเอง (ดูแผนภูมิ ๒) ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเพทเวที ได้อธิบายไว้ว่า

“...เป็นสิ่งที่ช่วยมากในระดับที่ว่า ปัญญาขอนกลับมาช่วยพุทธิกรรม โดยเกิดจากปัญญาเห็นคุณก่อน ปัญญาเห็นคุณแล้วก็ช่วยให้จิตใจมีความสุขความพอใจ ในการที่จะทำพุทธิกรรมที่เกื้อญลต่อธรรมชาติ และทำให้พุทธิกรณั่นยังยืนมั่นคงยิ่งขึ้น โดยมีฐานหั้งทางจิตและปัญญา เกิดความประسانสอดคล้องไปด้วยกันหมดทั้ง ๓ ระดับ ครบหั้งระบบ...

“... คือการมีปัญญาที่มองเห็นความจำเป็นในการรักษาดุลยภาพในระบบของการอยู่ร่วมกันและพึงพาอาศัยกันและกันของลั่งหั้งหลาย ... เรามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในระบบความสัมพันธ์ของธรรมชาติ คือระบบของความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของลั่งหั้งหลายว่า ลั่งหั้งหลายทุกอย่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีผลกระทบต่อกัน ลั่งที่เกิดขึ้นในส่วนหนึ่งก็จะมีผลกระทบต่อส่วนอื่นด้วย อันนี้เรียกว่าลั่นๆ ว่า เป็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือ ระบบปัจจัยสัมพันธ์”^{๑๒}

เมื่อรู้ทุกข์ เข้าใจในทุกข์ และต้องการดับทุกข์ ก็เริ่มลงมือวางแผน แก้ไข ปรับปรุง พัฒนา เป็นแนวทาง หรือมรคในการออกจากทุกข์ที่ประสบภัยพิบัติต่างๆ ด้วย การเจรจาที่เหมาะสม ถูกต้อง (๓.สัมมาวาจา/เจรจาชอบ) โดยเว้นจากการจิทุจิริต ๔ (ดูแผนภูมิ ๒) เพื่อการสื่อสาร ประชาสัมพันธ์รณรงค์ ให้มนุษย์หั้งหลายประกอบ การงานที่ถูกต้องตามธรรม (๔.สัมมาภัมมัต/การงานชอบ) โดยเว้นจากการจิทุจิริต ๓ (ดูแผนภูมิ ๒) และประกอบ อาชีพที่สุจริต (๕.สัมมาอาชีวะ/เลี้ยงชีวิตชอบ) เว้นจากการเลี้ยงชีวิตที่ผิด หรือ มิจฉาอาชีวะ ต้องทราบก่อนว่าการดำเนินงาน และอาชีพที่ทำอยู่นั้น ไม่เป็นการทำลายลั่งแวดล้อม คือ พิจารณาความมุ่งหมายและเหตุผลในการประกอบอาชีพ ต้องรู้จักพอดี รู้จักประมาณในการผลิตและในธุรกิจการงานต่างๆ รวมทั้งการอุปโภคบริโภคอย่างมีขอบเขต เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และเป็นประโยชน์ที่แท้จริง ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเพทเวที ได้อธิบายไว้ว่า

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). คันรักษ์ป่า ปารักษ์คน. หน้า ๑๐๖-๑๐๙.

“... กล่าวคือ พฤติกรรมสำคัญของมนุษย์ที่ก่อปัญหาแก่ธรรมชาติอย่างมากก็คือ การบริโภค เมื่อมนุษย์จะบริโภค คือเมื่อจะสนองความต้องการในการบริโภค เขาก็ต้องผลิต เมื่อเข้าต้องผลิต เขาก็ต้องไปเอาทรัพยากรธรรมชาติตามใช้ เมื่อบริโภคมาก ก็ผลิตมาก เมื่อผลิตมาก ก็ใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามาก เพราะฉะนั้น ในปัจจุบันนี้ คำว่า การผลิต จึงมีความหมายเป็นการทำลายด้วย ...

เมื่อเราเอาทรัพยากรธรรมชาติตามาทำการผลิตในทางอุตสาหกรรม ก็คือเราต้องทำลายธรรมชาติ เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าเราจะอนุรักษ์ธรรมชาติ เรายังต้องพยายามให้การผลิตของเรานี้ทำลายธรรมชาติน้อยที่สุด หรือไม่ทำลายเลย ...

ถ้าเราแก้พฤติกรรมในการบริโภคของมนุษย์ได้ ก็จะแก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมไปได้มาก many ... เป็นแรก ขอให้พิจารณาความหมาย ความมุ่งหมาย และเหตุผลของการบริโภค ... พิจารณาหากความหมายและคุณค่าอย่างจริงจังว่า “บริโภคเพื่ออะไร”

แล้วเขาก็จะตอบได้เองว่า บริโภคเพื่อประโยชน์แก้วิถี ที่จะหล่อเลี้ยงร่างกายให้มีสุขภาพดี สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ จะได้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ทำหน้าที่การงานได้ ทำประโยชน์สุขได้ และเป็นอยู่อย่างผาสุก

ตอนนี้ก็จะมีการบริโภคชนิดที่เรียกว่า “รู้จักประมาณ” ขึ้นมา คือรู้จักพอต่อใน การบริโภค หรือ บริโภคอย่างพอต ทำให้การบริโภคมีขอบเขต และเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง ...

นี่ก็คือเป็นการบริโภคด้วยปัญญา ที่ทำให้ชีวิตเข้าถึงประโยชน์ ทั้งได้คุณค่าที่แท้จริงแก้วิถีด้วย และทำให้ลดการเบี่ยดเบี้ยนกันในสังคม ไม่ต้องแย่งชิงกันมาก แล้วก็ทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อมน้อยลงด้วย...”^{๑๗}

เมื่อดำเนินตามมรรค ๕ องค์แรกแล้ว ทำให้เกิดทัศนคติที่ดี มีพฤติกรรมการกระทำที่ดี ยอมทำให้เกิดจิตใจที่ดีขึ้น เกิดความเพียรที่ดีขึ้น (๑.สัมมาภายะ/เพียรชอบ) เป็นความชัยนั่นเพียงตามหลักปران ๔ (ดูแผนภูมิ ๒) ในขณะประกอบกิจด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบริโภคอุปโภค หรือการบริหารกิจการใดๆ จะมีความระลึกรู้ตัวเสมอ (๗.สัมมาสตि/ระลึกชอบ) และมีความตั้งใจที่ดี มุ่งมั่นที่จะทำให้สำเร็จ (๘.สัมมาสมารท/ตั้งใจไว้ชอบ) มรรคทั้ง ๓ นี้เป็นการสร้างเสริมพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้น มีความรู้สึกนึกคิดที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เลวยั่นไปเกื้อหนุนให้เกิดการ

กระทำที่ดี มีปัญญาความรู้หรือเกิดทัศนคติที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้นทั้ง ๓ ระดับนี้ต้องเกื้อกูล อาศัยกันให้เกิดผลเป็นรูปธรรมขึ้น ดังที่ พระพรหมคุณากรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเทพเวที ได้อธิษฐานบายไว้ว่า

“... เพราะฉะนั้น พฤติกรรมจึงต้องให้มั่นพันธ์กับจิตใจ ให้ลงถึงจิตใจ ด้วยการสร้างท่าทีของจิตใจ พร้อมทั้งความรู้สึกที่ดีงาม ที่มีความซื่อชั้นธรรมชาติเข้ามาให้สอดคล้องกัน โดยเฉพาะก็คือ ความสุข ถ้าคนมีความสุขควบคู่ประสานกันไปกับพฤติกรรมพฤติกรรมนั้นก็จะอยู่สั่นคง

“ตกลงว่า ในระดับจิตใจนี้ เราอาจจะมุ่งไปที่คุณธรรมสำคัญ คือ เมตตากรุณา ความรู้สึกพอใจและเป็นสุข และ จิตสำนึกรับผิดชอบ ทั้ง ๓ สิ่งนี้ถ้าได้มา ก็เป็นส่วนที่มีประโยชน์ในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ ...”

“... เพราะฉะนั้น ในภาคจิตใจ ความพอใจและความสุข ในการที่จะทำอย่างนั้น ก็อาศัยภาคปัญญา คือ การสร้างความเข้าใจเข้ามาช่วยเสริมอีก แล้วส่งผลไปยังภาคพฤติกรรมให้ได้ผลจริงจังยิ่งยืนยิ่งขึ้น การแก้ปัญหาทั้ง ๓ ระดับหรือ ๓ ภาค จึงลัมพันธ์อิงอาศัยกัน...”^{๑๔}

การปฏิบัติตามหลักอริยมรรค�่องค์ ๙ ผ่านระบบไตรลิขิกา คือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การพัฒนาจิตใจ และการสร้างเสริมทัศนคติ ให้ครบถ้วน ๓ ระดับนี้ เป็นความลัมพันธ์และเกื้อกูลกันให้เกิดเป็น “มัคคสัมภ์” ถึงพร้อมด้วย ศีล (สัมมาวาจา/สัมมาภัมมันตะ/สัมมาอาชีวะ) สมาริ (ลัมมา วายามะ/ ลัมมาลติ/ลัมมาสมาริ) และ ปัญญา (สัมมาทิญฐิ/สัมมาลังกัปปะ) ซึ่งจะเป็นมรรคนำไปสู่ความหลุดพ้นจากการจราจรการผลิตและการส่งบริโภคที่เป็นภัยต่อสิ่งแวดล้อม แล้วนำไปสู่ในระบบของวงจรการผลิตและการส่งบริโภคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม แล้วมุ่งเน้นยึดกับธรรมชาติจากเกื้อกูลกันเกิดดุลยภาพอย่างยั่งยืน ดังที่ พระพรหมคุณากรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมปีฎก ได้อธิษฐานบายไว้ว่า

“... แนวทางการแก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมเป็นขั้นๆ ๓ ระดับ คือ ระดับพฤติกรรม ระดับจิตใจ และระดับปัญญา โดยที่ทั้ง ๓ ระดับนี้จะต้องประสานกันกลืน และเกื้อกูลกันด้วย เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยและกัน...”

^{๑๔} พระพรหมคุณากรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). คันรักษ์ป่า ปารักษ์คน. หน้า ๕๙-๖๐.

“...ເພຣະລະນັ້ນ ທັກພຸດີກຣມ ທັກຈິຕໃຈ ແລະທັກບັນຍາ ຈະຕ້ອງປະສານເລີມກັນ ຕລອດທຸກໆໜັ້ນ ເນື່ອໃດຄນມີບັນຍາຮູ້ແຈ້ງຫັດໃນຮຽບຄວາມສົມພັນນີ້ແກ່ດຸລຍກາພຂອງຊື່ວິຕມນຸ່ມຍໍ່ ຂອງສັງຄມ ແລະຂອງຮຣມ໌ຫາຕີ ອີ່ຢ່າງຫັດເຈັນທີ່ຕລອດແລ້ວ ກີ່ຈະກຳໄໝໃຫ້ພຸດີກຣມແລະຈິຕໃຈ ປະສານສອດຄລ້ອງກັນໄປດ້ວຍ ເພຣະວ່າເນື່ອບັນຍາຄນເຫັນຍ່າງໄຣແລ້ວ ຈິຕໃຈກີ່ຈະປັບໄປຕາມ ພຸດີກຣມທີ່ມີຈິຕໃຈນັ້ນເປັນຈຸານ ກີ່ຈະເປັນຂອງແທ່ຈາກໃນຕ້ວອງເຂົາເອງ

“ກໍາບັນຍາເຫັນຫັດເຈັນທີ່ຕລອດຈົງໆ ຈິຕໃຈກີ່ຈະປັບຕາມຄື່ນໆທີ່ມີຄວາມພອໃຈແລະ ເປັນສຸຂີໃນແນວທາງທີ່ບັນຍາທີ່ບ່ອກ ເນື່ອຈິຕໃຈພອໃຈແລະເປັນສຸຂອຍ່າງນັ້ນແລ້ວ ພຸດີກຣມກີ່ຈະ ອີ່ຕ້ວແລະຍິ່ງຍືນຕ່ອໄປ ...

“ເນື່ອເຮົາພັດນາມນຸ່ມຍໍ່ໄດ້ລໍາເຮົາ ມນຸ່ມຍໍ່ກີ່ຈະມີຄວາມດີ່ງນີ້ ແລ້ວກີ່ປະພຸດີຕີ່ຕ່ອຄນ ແລະປະພຸດີຕີ່ຕ່ອສັຕິປາກ້າທັງໝາຍດ້ວຍ ແລ້ວຕອນນີ້ແທລະທີ່ມີນຸ່ມຍໍ່ຈະກລາຍເປັນສັຕິປາກ້າທີ່ມີ ອາຍຸຮຣມທີ່ແທ່ຈົງໆ”^๑

๔. ພຸທຣີບັນຍາເພື່ອມາລມນຸ່ມຍໍາຕິ

ພຣະບັນຍາຕົວສູ່ຂອງພຣະພຸທຣເຈົ້າ ທີ່ອ ພຸທຣີບັນຍາ ທີ່ກຳໄໝໃຫ້ເກີດພຸທຣ໌ຮຣມ໌ຂຶ້ນມາຍ່າງ ມາກມາຍ ແລະເປັນປະໂຍ່ນຕ່ອງເວີໄນຍສັຕິປາກ້າ ທີ່ອ ມາລມນຸ່ມຍໍາຕິ ທີ່ໄດ້ພິສູງນີ້ແລະທໍາທາຍສກວາກຮຣມ໌ ຖ່ານ ມາແລ້ວ ແລ້ວຕອນນີ້ແທລະທີ່ມີນຸ່ມຍໍ່ຈະກລາຍເປັນສັຕິປາກ້າທີ່ມີ ມີສ່ວນໜ້າໃຫ້ເກີດຄວາມສົງບສຸຂແລະພັດນາສັງຄມປະເທດ໌ທີ່ໄດ້ຍ່າງດຸລຍກາພ ໂດຍເຄພາະປະເທດ໌ຫາຕີ ໄດ້ທີ່ມີຮະບັບກັບໜ້າຕີ່ທີ່ດີແລະເຂັ້ມແຂງ ດຳຮັງຕານເປັນພຸທຣມາກະແລະເປັນອົງຄໍຄາສູນປັດມກກ ຈະເປັນສ່ວນ ເສັ່ນໃຫ້ເກີດໂຍປາຍທີ່ອແຜນກາຮັບສັງຄມ ວັດນ໌ຮຣມ ເຄຣ່າຈຸກິຈ ແລະສິ່ງແວດລ້ອມ ໄດ້ເປັນຍ່າງດີ

ດັ່ງເຊັ່ນປະເທດໄທຢາແລະປະເທດງວຽນ ທີ່ມີກາຮັບກອງຮຽບອັບປະຊີປີໄຕຍ້ອນມີພຣະມາກ ກັບໜ້າຕີ່ເປັນປະມຸນ ມີປະເກຣລ່ວນໃຫຍ່ນັບຄື້ອຄາສານາພຸທຣ ທີ່ກຳໄໝມີກາຮັບກອງປະຍຸກຕີ່ຫລັກພຸທຣ໌ຮຣມມາໃໝ່ ຕັ້ງແຕ່ເຮັດວຽກຂອງໜ້າຕີ່ ເພື່ອພັດນາສັງຄມ ວັດນ໌ຮຣມ ເຄຣ່າຈຸກິຈ ແລະສິ່ງແວດລ້ອມ ຕລອດຈານຄື່ນໃນ ຮະດັບໜ້າຕີ່ຂອງບຸດຄຄລ່ວນ ກີ່ໄດ້ນຳຫລັກພຸທຣ໌ຮຣມມາປະພຸດີປົງປັດໃນຊີວິຕປະຈຳວັນ ສັງຄລໃຫ້ ປະເກຣໂລກ (ມຸ່ນຸ່ມຍໍາຕິ) ໄດ້ຮັບປະໂຍ່ນກວ່າ ๖๐๐ ລ້ານຄນ ໂດຍຂອຍກຕ້ວອຍ່າງພອສັງເຂັ້ມ ດັ່ງນີ້

ຕ້ວອຍ່າງແຮກ ຄື່ອປະເທດໄທຢານີ້ ພຣະບາທສມເຕີຈພຣະເຈົ້າອ່າຍ່າວ່າມີພຣະຈຳດໍາລັສແກ່ປົງໜ້າຫວາ ໄທຍ ເປັນຫລັກແນວຄົດທຸກໆຢືນກີ່ກາຮັບສັງຄມເຄຣ່າຈຸກິຈພອເພີ່ງ ທີ່ເຮັດວຽກກ່າວ່າ “ເຄຣ່າຈຸກິຈພອເພີ່ງ” (Sufficiency Economy) ທີ່ມີເປັນການນຳຫລັກພຸທຣ໌ຮຣມທີ່ວ່າດ້ວຍ “ມັກສົມມາປົງປັດ” ມາປະຍຸກຕີ່ໃໝ່

^๑ພຣະພຣມຄຸນາກຣນ໌ (ປ.ອ. ປຢຸຕູໂຕ). ດນຮັກໜ້າປໍາ ປໍາຮັກໜ້າຄນ. ໜ້າ ๑๕-๑๖ ແລະ ๑๙.

เป็นรูปธรรมขึ้น เพื่อให้เป็นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศ ซึ่งจะเป็นทางรอดจากปัญหาวิกฤติสังคมและสิ่งแวดล้อม

เมื่อเอ่ยถึง ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง หรือ เศรษฐกิจพอเพียง แล้วผู้คนส่วนใหญ่ มักนึกไปถึงเรื่องเกษตรกรรม เรื่องของคนชนบท และเป็นเรื่องไกลตัวสำหรับคนเมือง ส่วนผู้ที่อยู่ภาคชุมชนก็มีความสนใจว่า ในขณะที่ตนดำเนินกิจการเพื่อมุ่งแสวงหังกำไรงสูงสุดนั้น จะนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ได้อย่างไร และจะเริ่มต้นปฏิบัติตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างไร จึงได้มีการประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไว้ดังนี้

“...เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาซึ่งสืบสานการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางส่ายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความเมตตาเมื่อผลและภัยมีคุ้มกันในตัวที่ดี เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก โดยอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการ ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนไทยชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจทุกระดับ ให้มีสำนึกรักนุรักษ์ ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และมีความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านวัฒนธรรม ลัทธิสังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”^{๑๙}

ตัวอย่างต่อไป คือ ราชอาณาจักรภูฏาน ซึ่งเป็นประเทศแรกที่นำดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness: GNH) มาเป็นเครื่องชี้วัดระดับการพัฒนาประเทศ นับตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๕ เมื่อพระราชบิปธิจิกเม ซิงเย 旺楚ก ได้จุดประกายความคิดผ่านพระราชดำรัสว่า

“...จำเป็นต้องทำให้มั่นใจได้ว่า ความมั่งคั่งเพื่องฟูของภูฏานนั้นกระจายออกไปทั่วทุกกลุ่มของสังคม สร้างเศรษฐกิจที่สอดรับกับวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของประเทศไทยและค่านิยมตามแบบชาวพุทธ...”

^{๑๙} สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกาว.), เศรษฐกิจพอเพียง ร่วมเรียนรู้ สำนักข่าว ขยายผล, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: บมจ.อมรินทร์ พรินติ้ง แอนด์ พับลิชิ่ง, ๒๕๕๗), หน้า ๘.

ອີດືຕ່ານຍກຮູ້ມູນຕີ ພຣະ ຈິກມີ ອິນເລີຢໍ ແລະຄນະ ຈຶ່ງໄດ້ແສງທາຮະບົບໜີ້ວັດທີ່ເໜັດດ້ານຄວາມ
ພາສຸກຂອງປະຊາກສະກະລົງແວດລ້ອມແລະທັກພາກຮຽມຫາຕີ ມາກກວ່າຄວາມມັ້ງຄັ້ງທາງ
ເຄົ່າງຈຸກໃຈເພີ່ມດ້ານເດືອກ ຈຶ່ງໄດ້ອອກແບບດັ່ງນີ້ໜີ້ວັດທີ່ເໜັດຄວາມສຳຄັນໄປຢັງເສາຫັກແກ່ຄວາມສຸຂ ແລະ
ປະກາກໄດ້ແກ່

๑. ການສິ່ງເລີຣິມການພັດທະນາທາງເຄົ່າງຈຸກໃຈແລະສັງຄມອ່າງຍິ່ງຍິ່ນແທ່ເຖິ່ງເຖິ່ງ
๒. ການອ່ານຸ້ວັກໜີ້ທັກພາກຮຽມຫາຕີແລະລົງແວດລ້ອມ
๓. ການສິ່ງເລີຣິມແລະສັງນັກໜີ້ທີ່ນີ້ມີພຸທະຄາສານາ ວັດທະນາປະປະເທດ
๔. ການພັດທະນາຮຽມກົມາກົບາລີໃນການເນື່ອງແລະກາປົກປອງ^{๑๗}

ຮາຍານາຈັກງົງການ ຈຶ່ງເປັນຜູ້ນໍາຫຼວດຕັ້ນຕໍ່ຕັ້ນໃນການພັດທະນາປະເທດຍ່າງຮະມັດຮະວັງ ໂດຍໃຫ້
ຄວາມສຳຄັນທີ່ກາງກະຈາຍຄວາມສຸຂໄປຢັງປະຊາກ ການສັງນັກໜີ້ລົງແວດລ້ອມ ການຮັກໜ້າວັດທະນາຮຽມ
ແລະຄ່ານິຍມໃນພຸທະຄາສານາໄວ້ໄດ້ທ່າມກລາງກະແລ້ໂລກາກົວຕົນ ຜົ່ງມີໃຈໆເປັນການພຍາຍາມແປປະເທດເປັນ
ທຸນ ມຸ່ນໍ້າການຂາຍວັດທະນາຮຽມຫີ້ທ່ານລົງແວດລ້ອມ ເພື່ອແລກເປັນເງິນຕາຍ່າງໄມ່ເລີ່ມຫຼຸມຕາແລະລົ້ນ
ໄຮັກດີຕີ ດັ່ງເນັ້ນປະເທດກຳລັງພັດນາອື່ນໆ ກຳລັງດໍາເນີນການກັນຍ່າງແພ່ວ່າລາຍ

ຮາຍານາຈັກງົງການມີຄວາມຮັບຜິດຂອບໃນຈຸນະສາທິກປະຄາມໂລກ ໄສ່ໄຈໃນການກະທຳຕ່າງໆ
ທີ່ຈະສ້າງຜລກະທບດ້ວຍສັກພແວດລ້ອມ ຕລອດຈຸນມີຄວາມກະຮີຕີວິວິກິນໃນການມີສ່ວນຮ່ວມໃນເວົ້າຮ່ວ່າງ
ປະເທດເກີ່ວກັບກິຈກະນົດຕ້ານລົງແວດລ້ອມ ດັ່ງທີ່ອີດືຕ່ານຍກຮູ້ມູນຕີ ພຣະ ຈິກມີ ອິນເລີຢໍ ກລ່າວ
ສຸ່ທຽບຈົນໃໝ່ທີ່ປະຊຸມງົມມີກາຕເລ່ຍ ໂຄງການພັດທະນາແກ່ສທປະເທດ (UNDP) ໃນ ກຽງເທິງ ເນື່ອ
ວັນທີ ๓๐ ເມນາຍນ ແລະ ແລະ ໄວ່ວ່າ

“ເຮົາທຸກຄົນຈະເປັນອ່າງຍິ່ງທີ່ຈະຕ້ອງຕະຫຼາກກວ່າ ໂລກເປັນສິ່ນມີສິ່ວົດທີ່ມີອາມຸ່ຍ້າຍ ຕ້ອງ
ພູມພັກຮັກໜີ້ ເຮົາຈະເປັນອ່າງຍິ່ງທີ່ຈະຕ້ອງເຂົ້າໃຈວ່າ ທັກພາກຮຽມຫາຕີອັນຈຳກັດຂອງເຮົາກຳລັງ
ໝາດລົງ ຂັ້ນທີ່ເວົ້າມຕົວຂອງຮຽມຫາຕີໃນການສ້າງແລະໜົມແໜນສິ່ນທີ່ສາມາດສ້າງໄໝ່ໄດ້ ກີ່
ເລື່ອມຄອຍລົງເຊັ່ນກັນ ... ຖຸກວັນນີ້ຮາຍານາຈັກງົງການມີຄວາມເຂີຍວ່ອມີຍິ່ງກວ່າທີ່ເຄີຍເປັນມາ ເຮົາ
ປະສົບຄວາມສຳເຮົ້າໃນການຍຸດທິການຕັດໄໝ້ທ່າຍປາ ເພື່ອທຳຫຼຸງທ່ານເລື້ອງສັຕິງໄດ້ເກືອບ
ສົມບູຮັນ...ເຮົາກຳຫັດພື້ນທີ່ຈະວັນຍິລະ ๒๖ ຂອງພື້ນທີ່ ເປັນເຂົ້າຫຼວກໜີ້ພັນຫຼຸດສັຕິງປາ...ການເພີ່ມ
ພື້ນທີ່ປາໄໝໃຫ້ກ່ຽວຂ້ອງຄຸນຄົງຮ້ອຍລະ ແລະ ຂອງປະເທດໃນຊ່ວງຫລາຍປີທີ່ເກຳມາ ມີຄືນເຮີຍກົງການ
ວ່າເປັນຈຸດຜົງເຂັ້ມໃນຮ່າງກາຍອັນມີໂທພັກຂອງໂລກ ທີ່ກຳລັງເພື່ອຄວາມເຈັບໃໝ່ໄດ້ປ່າຍອ່ຟ່່ ...

๑๗ ປົກກະທບດ ໂລທິຖານ, ເລີຍປົກກະທບດ ເນັ້ນ - ກົງການ, ພິມພົກຮັກໜີ້ ໑, (ກຽງເທິງ: ບນຈ.ອນວິນຫົວ ພິມເນື້ອ
ແອນດີ ພັບລື້ອງ, ແລະ ແລະ), ໜັ້ນ ۲۰۱۷.

“ຈາວກູ້ງານນັ້ນຍັງມີເວີຕຄວາມເປັນອຸ່ຽນບ່າຍມາກ ຄາສນາມີບຖາທລຳຄັ້ນໃນ
ເຊື່ອຕ...ພຸທົມສາມາດຮັດວຽກຄວາມສຸຂະດີຕີ່ສຸດ ແຕ່ກີ່ເປັນຄວາມຈົງ ທາກຝູດວ່າ
ວັດນົກຮ່ວມເຊີງພຸທົມຂອງເຮົາມີຄວາມສຳຄັ້ນຕ່ອງກາຣທີ່ເຮົາເລືອກຄວາມສຸຂະເປັນເປົ້າໜາຍຂອງ
ກະບວນກາຣພັດນາ ຕຽບເທົ່າທີ່ວັດນົກຮ່ວມຍັງຄົງເປັນແຮງຂັບເຄີ່ອນແລະມີຄວາມສຳຄັ້ນຕ່ອງກາຣ
ພັດນາ...”^{๑๔}

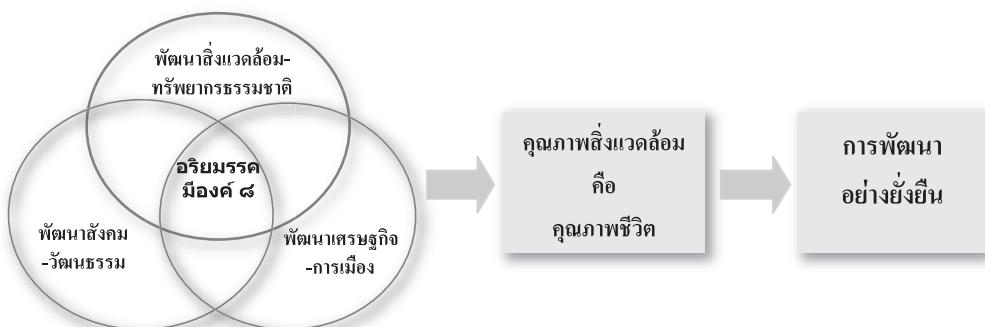
ສໍາຫັບຮາຊານາຈັກກູ້ງານມີຄວາມກໍາວໜ້າແລະສົ່ມຖາທີ່ພລເປັນຮູບປັບປຸງໃນກາຣນຳຫັກພຸທົມ
ຮ່ວມມາປະຢູກຕີ່ໃຊ້ກັບໂຍບາຍຮະດັບຫາຕີ ເຖິງໄດ້ຈາກກາຣພັດນາຮະບັບດັ່ງນີ້ຊີ້ວັດພລກາຣພັດນາສັງຄມ
ເຕຣະຊູກິຈແລະສິ່ງແວດລ້ອມ ທີ່ເຮີຍກວ່າ “ດັ່ງນີ້ຄວາມສຸຂະຮ່ວມປະຫາຍາດ” ຜຶ່ງດັ່ງນີ້ຊີ້ວັດດັ່ງກ່າວ່າ
ສາມາດເປົ້າເປົ້າພຸທົມ “ມຣຄມືອງດີ ແ (ອົບຍອກູ້ຈົ້າຈົກມຣວດ)”, ແນວດວາມຈົດແມ່ລົງ
ແລະແນວດີຂອງເບົງເຮົາເຕີມ ໄດ້ດັ່ງຕາງໆຕ່ອງປິດຕະຫຼາດ

ตาราง : ເປົ້າຍບໍ່ທີ່ບໍ່ທີ່ລັກຄົດ ຈີເຈັ້ນເອຊ-ກູການ, ມຣຄມືອງຄ ດ, ລັກຄວາມຕ້ອງກາຮາງເຄຣະຊູຄ່າສຕ່ວົງ

ມຣຄ 8	Maslow's Hierarchy of Needs	Barrett's Values/Levels of Consciousness	Bhutan's GNH
8. ສັນມາສາມື – ຕັ້ງໃຈນັ້ນຂອນ (Right Meditation)	ອຸຕຽກພ (Transcendence)/ ເສົງກພ (Freedom)	Service	ຄວາມສຸຂແບບສັນໄດ້ ຄວາມຄຸດພັນທາງຄາສານາ
7. ສັນມາສົດ – ຮະລືກຂອນ (Right Mindfulness)	ອັດລັກໝົດ (Identity)	Contribution	ກາຮອນຊັກຍົດວັດນຮຣມ
6. ສັນມາຖິກິງ – ຄວາມເຫັນຂອນ (Right View)	ກາຮ່ວງ (Creation)	Responsibility	ສ້າວສົດກາຮ່ວງຄມ ກາຮ່ວມນາທີ່ຍັ້ງຍືນ
5. ສັນມາວາຍາມະ – ຄວາມເພີ່ມຂອນ (Right Effort)	ກາຮ່ວງເໝຍ (Idleness)	Internal cohesion	ກາຮອນຊັກຍົດຮຣມໝາດີ
4. ສັນມາສັກປະປະ – ດຳຮືບອນ (Right Concentration)	ການມີສ່ວນຮ່ວມ (Participation)	Transformation	ການມີສ່ວນຮ່ວມທາງກາຮ່ວມ
3. ສັນມາວາຈາ – ວາຈາຂອນ (Right Speaking)	ຄວາມຮັກ (Affection) / ຄວາມເຫັນໄຈ (Understanding)	Self-esteem	ກາຮຸກຍາ ວັດນຮຣມ ສື່ອ
2. ສັນມາກົມມັນຕະ – ປະເພຸດຂອນ (Right Action)	ກາຮັກຄຸມຄຮອງ (Protection)	Relationships (community, family)	ຮຣມາກົມບາລ ຮະບນຄາລຍຸດໝາຮຣມ
1. ສັນມາອາຊີວະ – ເລີ່ມເຊີ່ມຂອນ (Right Livelihood)	ກາຮ່ວມຢືນ (Subsistence)	Survival	ໂຄກສາທາງເຄຣະຊູກິຈ ດຄາດ

ດ້ວຍບັນຫຼາດນີ້ແສດງໃຫ້ເහັນວ່າ GDP ເປັນວັດຖຸປະສົງຮະຕັບຕໍ່າສຸດ ໃນຂະແໜງທີ່ GNH ປະກອບດ້ວຍຄ່ານິຍມທັງໝົດ ດັ່ງນີ້ແລ້ວໄມ້ເພີ່ມສ້າງເງິນທຸນ ແຕ່ຍັງສ້າງຖຸນທາງສັງຄມ ສິ່ງແວດລ້ອມ ແລະວັດນຮຣມດ້ວຍ ໂດຍປົກຕິແລ້ວ ກາຮັກຄຸມໃຈທາງເຄຣະຊູກິຈມັກຈະຍູ່ນັ້ນພື້ນຮູ້ນ ຂອງກາຮ່ວມເປັນ ອຍ່າງເຊົ່າງ ກາຮ່ວມເປັນຮ່ວມມືກັນກາຮອນຊັກຍົດສິ່ງແວດລ້ອມ ດ້ວຍບັນ GNH ແສດງໃຫ້ເහັນວ່າກາຮ່ວມເປັນນັ້ນຕ້ອງຄ່ານິຍມດີ່ງລັດຂອງຄ່ານິຍມ ມີຈະນັ້ນແລ້ວ ເຮົາກີຈະຍັງຄອຍເສີຍຄ່ານິຍມທີ່ສູງກວ່າເພື່ອໃຫ້ໄດ້ມາເຊີ່ງຄ່ານິຍມທີ່ດ້າກວ່າຍ່າງດຳນາຈໂຮງເງິນທາ ຕ່ອໄປ ແລະກາຮ່ວມທຸນເພື່ອກາຮ່ວມນາທີ່ຍັ້ງຍືນຈະເລືອນອອກໄປເຮືອຍໆ

จากตารางข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการนำหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะการนำ อริยมรรคเมืองฯ ๙ แต่ละมรรคเที่ยบเคียงกับหลักคิดทางเศรษฐกิจ-การเมือง เพื่อให้ได้แนวทางในการ วางแผนและบทที่ว่าด้วยนโยบายระดับชาติ (Master Plan or National Policy) เป็นไปอย่างเหมาะสมกับ สังคม-วัฒนธรรม เศรษฐกิจ-การเมือง และทรัพยากรธรรมชาติ-สิ่งแวดล้อม แล้วสามารถนำไปประ เปลี่ยนเป็นหลักปฏิบัติได้ทุกระดับ ส่วนการติดตามวัดผลของการพัฒนาตามหลักพุทธธรรม หรือแนว เศรษฐกิจแบบพุทธนิยม ที่เน้นความสุขทางจิตใจและการรักษาสิ่งแวดล้อมให้เกิดดุลยภาพ สามารถ กระทำได้ตามตัวชี้วัดซึ่งมีความสุขมวลรวมประชาชาติ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ จึงสรุปเป็นแผนภูมิ ได้ดังนี้

แผนภูมิ ๓ : หลักอริยมรรคเมืองฯ ๙ เป็นแกนกลางในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม- ทรัพยากรธรรมชาติ/พัฒนาสังคม-วัฒนธรรม/พัฒนาเศรษฐกิจ-การเมือง

หลักพุทธธรรมที่มาจากพุทธิปัญญา เช่น อริยมรรคเมืองฯ ๙ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับ กิจกรรมการงานและวิธีชีวิตมนุษย์ในทุกระดับ ดังตัวอย่างประเทศทั้งสองที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ที่ได้ พยายามนำหลักพุทธธรรมมาเป็นหลักคิด หลักทำ ให้เกิดประโยชน์แก่หมู่มวลมนุษย์บ้านโลกน จึง เป็นพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติ (The Buddha's Enlightenment for the Well-being of Humanity) หรือจะกล่าวกันโดยย่อๆ ว่า “**พุทธิปัญญาเพื่อมวลมนุษยชาติ**” (Buddhist Wisdom for Humanity)

ບຣດານຸກຣມ

១. ກາງາໄທ

ກ. ຂໍ້ມູນປະສົງກົມື

ມາຈຸ່າລັງກຣນຣາຊວິທາລ້າຍ. ພຣະໄຕຣົມງາກ່າໄທ ລັບມາຈຸ່າລັງກຣນຣາຊວິທາລ້າຍ.

ກຽມເຖິງເທິງທານຄຣ : ໂຮງພິມພົມມາຈຸ່າລັງກຣນຣາຊວິທາລ້າຍ, ແຂວງເຕັກ.

ມາຈຸ່າລັງກຣນຣາຊວິທາລ້າຍ. ພຣະໄຕຣົມງາກ່າໄທ ຊົມມາຈຸ່າລັງກຣນຣາຊວິທາລ້າຍ.

ພຣະເຈົ້າອຸ່້ມ້າກົມືພລອດດູລຍເທືກ ເນື່ອໃນໂຄກສໍາມາກລົມພຣະໜມພຣະໜາ ៥០

ພຣະໜາ ພຸທົກກໍາຮະ ແກ້ວໜ້າ. ກຽມເຖິງເທິງທານຄຣ : ໂຮງພິມພົມມາຈຸ່າລັງກຣນຣາຊວິທາລ້າຍ, ແຂວງເຕັກ.

ខ. ຂໍ້ມູນທຸດຍກົມື

(១) ໜັງສື່ອ :

ນຶ່ງກາພ ໂລທິຕກຸລ. ເລີຍບຣິມທິມພານຕໍ. ເນປາລ - ກົງວານ. ພິມພົມຄົງທີ່ ១. ກຽມເຖິງເທິງທານຄຣ : ບມຈ.ອມຣິນທີ່
ພຣິນຕິ່ງ ແອນດີ ພັບລື້ອງ, ແຂວງເຕັກ.

ນກາກຣນ ພິພັນ. ເປີດໂລກຄວາມສຸຂ GNH. ພິມພົມຄົງທີ່ ១. ນະຫບູຮີ : ສໍານັກພິມພົມຕິ່ນ, ແຂວງເຕັກ.

ນິຕິຍ ຈາກູສວ. ສາຮຮຣມ. ພິມພົມຄົງທີ່ ២, ກຽມເຖິງເທິງທານຄຣ : ທຈກ.ເທົ່ານຸ່ງມາກພິມພົມ (1988), ແຂວງເຕັກ.

ພຣະຮຣມປົງກ (ປ.ອ. ປຢູຕູໂຕ). ພຸທົກກໍາຮະ. ພິມພົມຄົງທີ່ ៣. ກຽມເຖິງເທິງທານຄຣ : ໂຮງພິມພົມມາ
ຈຸ່າລັງກຣນຣາຊວິທາລ້າຍ, ແຂວງເຕັກ.

ພຣະພຣມຄຸນາກຣນ (ປ.ອ. ປຢູຕູໂຕ). ດນຮກໜ້າປ່າ ປ່າຮກໜ້າຄນ. ພິມພົມຄົງທີ່ ៤. ກຽມເຖິງເທິງທານຄຣ :
ໂຮງພິມພົມ ບຈກ.ຄົວ ພຣິນທີ່ ແມ່ນເມັນທີ່, ແຂວງເຕັກ.

ພຣະພຣມຄຸນາກຣນ (ປ.ອ. ປຢູຕູໂຕ). ພຈນານຸກຣມພຸທຮຄາສນ໌ ລັບປະປະລົງສັຫງົບ. ພິມພົມຄົງທີ່ ៥.
ກຽມເຖິງເທິງທານຄຣ : ໂຮງພິມພົມມາຈຸ່າລັງກຣນຣາຊວິທາລ້າຍ, ແຂວງເຕັກ.

ສໍານັກງານກອງທຸນສັນບສັນນຸກວິຈັຍ (ສກວ.). ເຄຣະຊູກິຈພອເພີຍງ ຮ່ວມເຮົານັ້ນ ສານຂ່າຍ ຂຍາຍພລ. ພິມພົມ
ຄົງທີ່ ៦. ກຽມເຖິງເທິງທານຄຣ : ບມຈ.ອມຣິນທີ່ ພຣິນຕິ່ງ ແອນດີ ພັບລື້ອງ, ແຂວງເຕັກ.

(๒) บทความ :

วิทยา แสงจันทลิทธี. พุทธศาสตร์ : ทางเลือกและทางรอดจากวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อม. ในรวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนา นานาชาติครั้งที่ ๗ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก, หน้า ๓๗๗-๓๙๗ รวบรวมโดย พระมหาธรรมราชา ธรรมมหาโพล (ผศ.ดร.), พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : บจก. 21 เชิงสะพาน, ๒๕๕๓.

_____ . พุทธธรรม : แก่นแท้แห่งจิตสำนึกในการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม. ในรวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนา นานาชาติครั้งที่ ๘ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก, หน้า ๔๙๐-๕๑๕, รวบรวมโดย พระมหาธรรมราชา ธรรมมหาโพล (ผศ.ดร.), พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : บจก. 21 เชิงสะพาน, ๒๕๕๔.

_____ . รัฐ การเมือง และสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษาสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑, (พิมพ์ดีด/คอมพิวเตอร์).